

ALOIS ANDRLE — MIROSLAV POJER

K OTÁZKÁM EKONOMICKÉ KLASIFIKACE A TYPOLOGIE
OKRESŮ ČSSR

Le contenu de cet article représente un essai d'atteindre à la fois une classification économique et une typologie des départements en Tchécoslovaquie. Les auteurs discernent la classification selon le niveau et la structure de l'économie des départements de la classification selon le niveau et la structure du degré de l'emploi.

Dans tous les deux cas en classifiant en deux degrés au moyen des indexes différents ils arrivent à un total de neuf classes: éliminant les classes vides et celles d'une moindre fréquence, ce qui reste sont les classes représentant typiquement les départements de la Tchécoslovaquie.

Les cartogrammes 1 et 2 contiennent... les classifications des départements tchécoslovaque selon le degré de la densité des ouvriers et la structure de l'économie. (Cartogramme 1 contient la classification des départements selon les indexes de 1961, cartogramme 2 selon les données de 1965); cartogramme 3 contient la classification des départements tchécoslovaques selon le degré et la structure du degré de l'emploi de la population.

SMYSL A AKTUÁLNOST POKUSŮ O EKONOMICKOU KLASIFIKACI OKRESŮ

V praxi i v teorii se poměrně často setkáváme s přímým či nepřímým hodnocením úrovně a struktury hospodářství, resp. zaměstnanosti okresů. S těmito pojmy se manipuluje v praxi hospodářského života, také však i v odborné literatuře, zvláště v ekonomické a hospodářsko-geografické. Názvosloví, které se týká těchto pojmů, není zatím ani sjednoceno ani ustáleno, dokonce ani uvnitř jednotlivých odborných okruhů. Terminologická nejednotnost přitom do jisté míry zakrývá fakt, že vlastní obsah těchto pojmů není jednotně chápán, definován a tradován. S tím souvisí skutečnost, že hodnocení úrovně a struktury hospodářství okresů je stále převážně jen subjektivní, zhusta i jen apriorní. Uvědomíme-li si, jaké, často závažné závěry bývaly a dosud někdy jsou na základě podobného hodnocení vyvozovány, pak poměrně malá pozornost vůči metodám objektivního hodnocení úrovně a struktury hospodářství okresů, popř. sociálně ekonomické povahy okresů přestává být nějakou snad jenom teoreticko-metodologickou záležitostí.

Ve hledání metod srovnávacího hodnocení úrovně a struktury hospodářství okresů předbíhala hospodářská praxe teoretické rozpracování poměrně dosti značně. Praxe, zvláště na úseku plánovitého rozmístování výrobních sil (oblastního plánování), na kterou podobné otázky kladly běžné, opakující se pracovní úkoly, musela se snažit o hledání odpovědi tak, jak jí to bylo za daných pracovních podmínek možné, již od

dob vypracování dvouletého plánu (na léta 1947—1948); souběžně s tím lze zaznamenat i různé pokusy o ekonomickou klasifikaci okresů.

Po řadu let nejběžnějším, praxí užívaným ukazatelem úrovně, resp. struktury hospodářství okresů byla tzv. „intenzita průmyslové zaměstnanosti“ (tj. počet pracovníků v průmyslu, připadajících na 100 obyvatel okresu). Jako doplňujících ukazatelů se někdy k tomu používalo tzv. „intenzity zemědělské zaměstnanosti“ (obdobně konstruované), popř. „intenzity zaměstnanosti celkem“ (počet pracovníků celkem v % úhrnného počtu obyvatel okresu).

„Intenzita průmyslové zaměstnanosti“ patřila k základním kritériím, o které se opíralo třídění okresů na tzv. kategorie „A“, „B“ a „C“, provedené jako jeden z podkladů pro sestavování dvouletého plánu; i v dalších letech se o ní opíraly další klasifikace okresů, rovněž zpravidla třístupňové, členící soubor okresů:

1. na okresy „hospodářsky vysoce (event. nadměrně) rozvinuté“ („hospodářsky silné“, „přeindustrializované“, „průmyslové“, „s vysokou životní úrovní“, „s nedostatkem pracovních sil“ atp.), mezi které se řadily okresy s (extrémně) vysokými parametry „intenzity průmyslové zaměstnanosti“;

2. na okresy „hospodářsky málo (event. nedostatečně) rozvinuté“ („hospodářsky slabé“, „zaostávající“, „podindustrializované“, „zemědělské“, „s nízkou životní úrovní“, „s rezervami pracovních sil“ atp.), mezi něž se zařazovaly okresy s (extrémně) nízkými parametry „intenzity průmyslové zaměstnanosti“;

3. na okresy průměrné („ostatní“, „smíšené“ apod.), představované zbývajícími okresy.

Důvěra praxe v použitelnost a do určité míry i víceúčelovou („universální“) průkaznost „intenzity průmyslové zaměstnanosti“ vycházela z empirického zjištění, že v souboru všech okresů jako celku „intenzita průmyslové zaměstnanosti“ zřejmě dosti výrazně koreluje (pozitivně) s ukazateli, jako je např. „intenzita zaměstnanosti celkem“ (ztotožňovaných někdy s kategorií „stupeň využití zdrojů pracovních sil“), úroveň osobní spotřeby na jednoho obyvatele, hustota obyvatelstva, procento městského obyvatelstva atd., popř. (negativně) s ukazateli „intenzity zemědělské zaměstnanosti“, „rezerv pracovních sil“ atp. Jak příklady označování jednotlivých tříd okresů naznačují, parametrům „intenzity průmyslové zaměstnanosti“ se přikládala též určitá průkaznost jakožto signalizátoru struktury hospodářství okresů. Dále je třeba poukázat, že ukazatel „intenzity průmyslové zaměstnanosti“ hrál významnou roli v úvahách o rozmístování nové průmyslové investiční výstavby.

V odborné, zejména ekonomické literatuře, se sice s otázkami úrovně okresů a struktury hospodářství okresů můžeme setkat poměrně často. Metodologické stránky hodnocení, resp. klasifikace figurovaly však přitom spíše jen in margine. Soustavnější jejich zpracování můžeme datovat teprve až z poslední doby. Ze sféry mimo hospodářskogeografickou literaturu budiž nám dovolen odkaz na prvou úvahu jednoho z autorů této stati z roku 1962.¹ Ve vlastní geografické literatuře byla tato dosavadní mezera aspoň zčásti vyplněna v roce 1963, kdy krátce po sobě byla publikována práce J. Hůrského² a studie M. Blažka.³

V posledních 3 letech — aspoň pokud je nám známo — nebylo v odborné literatuře nic nového v tomto směru zveřejněno.

¹ Andrlé A., *K otázkám kategorizace okresů z hlediska jejich ekonomické povahy*. Demografie 1, 1962, 1—10.

² Hůrský J., *K problémům klasifikace okresů ČSSR podle ekonomické váhy*. Věstník Československé akademie věd 3, 1963, 387—392.

³ Blažek M., *Hodnocení ekonomické úrovně oblastí v ČSSR*. Geografický čas. 15, 1963, 30—37.

Domníváme se však, že aktuálnost ekonomické klasifikace a typologie okresů ČSSR v současné době ožívuje.

Prvním — vnějším — podnětem k tomu je skutečnost, že se objevily nové zajímavé práce z oboru funkční klasifikace čs. sídel.⁴ V souvislosti s tím vzniká pochopitelně otázka, zda by nebylo účelné znovu obrátit pozornost i k ekonomické klasifikaci a typologii okresů ČSSR.

Druhým podnětem jsou skutečnosti spojené se zaváděním nové soustavy plánovitého řízení hospodářství v ČSSR. V dřívější soustavě řízení hospodářství úvahy o ekonomické klasifikaci okresů nutně vždy více sklouzávaly na bázi hledání určitých univerzálních ukazatelů potřeby industrializace (resp. ukazatelů tzv. přeindustrializování), tj. na základnu hledání argumentů (někdy faktorů) rozmístování výrobních sil. I v nové soustavě ekonomického řízení má otázka kritérií hospodářského rozvoje okresů a míst svou důležitost. (Např. v souvislosti s určováním územní platnosti jednotlivých tzv. ekonomických nástrojů oblastní proporcionality.) Problém hodnocení úrovně a charakteru ekonomiky okresů, resp. jejich zaměstnanosti, přestává však pomalu být tak citlivým, jak býval. Ubývá u něj proto subjektivní zainteresovanosti, tj. zátěže jednostranně svádějících hledisek; s tím a zároveň s odstupem času otevírají se spíše možnosti nového netradičního postupu.

V posledních 20 letech prováděla přitom ekonomika a zaměstnanost naší země změny z historického hlediska prudce probíhající. Měnil se tak nejen ekonomický charakter celé země, ale dosti diferencovaně (nerovnoměrně) i povaha jednotlivých částí státního území. Přes likvidaci protikladných rozdílů mezi hlavními oblastmi a ostatních zásadních rozdílů mezi hlavními částmi země zůstávají dosud některé, stále dosti výrazné a významné ekonomické územní rozdíly. Tyto rozdíly — kromě někdejšího významu — nabývají i nových důležitostí. Tak např. otázky ekonomické klasifikace a typologie okresů nabývají nového významu třeba pro vypracování projektů větších sociologických výzkumů — zvláště např. při stratifikovaném prostorovém výběru vzorku (area sample).

Je proto účelné a aktuální vrátit se, znovu seriózně analyzovat, hledat a navrhnout metodiku — kritéria a postup oprostěně od některých dřívějších zátěží, podrobit v úvahy přicházející návrhy metodiky kritice a diskusi a dospět tak k již žádoucímu vytříbení a ujasnění názorů na tomto poli.

DOSAVADNÍ TEORETICKÉ POKUSY O EKONOMICKOU KLASIFIKACI OKRESŮ ČSSR

Andrlova úvaha si všímá struktury hospodářství okresů. Autor vychází z předpokladu, že pro strukturu hospodářství okresů rozhodující význam má poměr mezi průmyslem a zemědělstvím jakožto základním odvětvím materiální výroby, prakticky ve všech okresech zastoupenými a jejich strukturu nejvýstižněji charakterizujícími. Manipuluje s ukazateli „intenzity průmyslové zaměstnanosti“ a „intenzity zemědělské zaměstnanosti“, vžitými již v praxi. Novum spočívá v tom, že konstruuje syntetizující „ukazatel ekonomické povahy okresu“ (počet pracovníků v průmyslu v % počtu pracujících v zemědělství a lesnictví). Podle propočtených parametrů tohoto ukazatele třídí okresy do 4 tříd (na „okresy vysoce průmyslové“, „průmyslové“, „smíšené povahy“ a „zemědělské“).

⁴ Lá z n i c k a Z., *Funkční klasifikace československých sídel (s více než 5000 obyvateli)*. In: „Zprávy o vědecké činnosti, č. 5. Problémy ekonomické geografie,“ ČSAV — Geografický ústav. Brno 1965. Vereš í k J., *Príspevok k funkcionálnej klasifikácii miest Slovenska r. 1961*. Geografický čas., č. 1, 1966.

Hůrský ve své studii přihlíží k 8 ukazatelům: 1. „peněžní příjmy obyvatelů“ (okresní průměr za rok na 1 obyvatele s korekcí za příjmy naturální); 2. „lidnatost“ (hustota obyvatelstva; výměra okresů přitom redukována o plochu lesů); 3. „pracovní aktivita“ (procento činného obyvatelstva); 4. „průmyslová zaměstnanost“ (procento obyvatelstva zaměstnaného v průmyslu); 5. „odvětvová stejnorodost průmyslové výroby“ (podíl vedoucího odvětví upraveného podle počtu ostatních odvětví, pokud dosahovaly aspoň 1 %); 6. „stupeň urbanizace“ (procento obyvatel žijících ve městech plus polovina podílu obyvatelstva žijícího v obcích městského typu);⁵ 7. „produktivita zemědělství“ (výměra orné půdy zvýšené o $\frac{1}{3}$ výměry luk a pastvín na 1 pracovníka v zemědělství); 8. „objem maloobchodního obrátu“ (okresní průměr za rok na 1 obyvatele). U každého z těchto osmi ukazatelů třídí Hůrský okresy do 6 tříd (okresy mírně, silně a extrémně nadprůměrné, resp. podprůměrné). Podle zařazení do té které třídy přiřknuł Hůrský u každého ukazatele vždy jednotlivým okresům příslušný počet bodů (1–6); tento počet bodů u ukazatelů „odvětvová stejnorodost průmyslové výroby“ a „stupeň urbanizace“ redukuje na polovinu. U jednotlivých okresů sčítá pak ukazatele ad 1. až ad 8. v „hodnotu souborného ukazatele“, určujícího pořadí okresů. Pro kartografické znázornění „hodnot souborného ukazatele“ roztrřídil posléze Hůrský okresy podle „hodnot souborného ukazatele“ do 10 tříd.

Blažek přihlíží celkem k 7 ukazatelům: 1. „zaměstnanost v průmyslu“ (počet pracujících v průmyslu v % celkového počtu obyvatelů okresu); 2. „hustota průmyslového osídlení“ nebo „hustota průmyslové zaměstnanosti na 1 km²“ (počet pracujících v průmyslu na 1 km²); 3. „zaměstnanost v zemědělství“ (zřejmě analogická konstrukce jako ad 2); 4. „hustota osídlení“; 5. „soustředění obyvatelstva ve městech“ (zřejmě procento obyvatelstva bydlícího ve městech); 6. „peněžní příjmy obyvatelstva“ (obdobná konstrukce jako u Hůrského); 7. „maloobchodní obrát“ (dtto). U všech těchto 7 ukazatelů vyšší Bláček následující parametry: P_n = hodnota (její dolní mez) nejčastěji se vyskytující podle výchozího stavu (1960); P_1 = předpokládaný celostátní průměr v roce 1965; P_2 = předpokládaný celostátní průměr v roce 1980. „Normální hodnotu okresů“ (H_n), kterou lze označit jako „ekonomicky účelně rozvinutou“, vyčísľuje pak pro každý okres ze 7 ukazatelů tak, že $H_n = P_2 - (P_0 - P_n) \leq [P_1 - (P_2 - P_n)]$. Parametry vyšší než pásmo H_n označuje jako H_{max} , nižší jako H_{min} . Dále Blažek u všech 7 ukazatelů udává (celostátní) parametry P_n , P_0 , P_1 a P_2 , jakož i 1 % případů (okresů) s parametry H_{max} a H_{min} . Další postup při vlastní výsledné klasifikaci okresů Blažek, bohužel, nevysvětľuje. (Nadměrná lakoničnost obecně ztěžuje sledování autorova myšlenkového postupu. Nelze při ní vyloučit ani možnost nesprávného pochopení některých Blažkových myšlenek a postupů.) Konstatuje jen, že („aniž bychom chtěli mechanicky vzájemně hodnotit výskyt jednotlivých ukazatelů“) je možné „vymezit podle užitého třídění nesporně 6 okresů s mimořádně i perspektivně nadnormálním soustředěním hospodářství“ (jež jménovitě uvádí); dále, že „všechny znaky dosud nedostatečně ekonomické úrovně“ mají, resp. později budou mít 4 jmenovitě uvedené okresy. Druhou skupinu, početně již podstatně silnější, označuje Blažek rovněž za méně vyvinutá území. U relativně čtného zbytku ostatních okresů ČSSR se Blažek ve své stati už podrobnější diferenciací nezabývá, takže tuto skupinu je možno pokládat za třídu okresů „normálních“. Podrobnější tabelární přehled s konkrétními parametry ukazatelů jednotlivých okresů (jaký např. zvyšuje informativnost Hůrského studie) Blažek, bohužel, ve své stati nepublikoval.

Dalšímu komentáři pokládáme za nutné předeslat malou poznámku, jež nebude, věříme,

⁵ K tomu viz též: Hůrský J., *Intenzita a tempo urbanizace okresů ČSSR*. Demografie 3, 1964, 224–233.

pokládána za zdvořilostní frázi, která má kritickou úvahu „osladit“ a vtisknout jí punc objektivit. Zdůrazňujeme názor, že Blažkův i Hůrského pokus jsou cenné. Oba autoři kvalifikovaně a originálně promysleli dvě rozdílné metody ekonomické klasifikace okresů; tím usnadňují hledat cesty pro další práce. V některých směrech umožňují nadto závěry o tom, jaké problémy bude účelné dále rozpracovat k žádoucímu zvýšení exaktnosti metod ekonomické klasifikace okresů ČSSR.

Podle našeho názoru je možné na základě metod užívaných ekonomickou praxí i navrhovaných v citovaných třech studiích vyvodit určité závěry, zejména tyto:

1. Praxe i citované studie především potvrzují, že fakticky existuje konkrétní a aktuální potřeba najít objektivní kritéria a jim adekvátní, srovnatelná měřítka (ukazatele) pro určení skutečné ekonomické povahy okresů; že tato povaha je dána především úrovní, zároveň však i strukturou hospodářství okresů.

Dovolují usuzovat, že tuto otázku (jež má význam nejen pro geografy, nýbrž i pro jiné disciplíny i pro praktickou hospodářskou politiku) bylo by reálně možné už v dohledné době řešit a uspokojivě uzavřít.

Opraviují a ověřují závěr, že zřejmě jediným vhodným základem pro objektivní určení úrovně a struktury hospodářství okresů je metoda ekonomické klasifikace okresů. Posléze se v podstatě shodují na tom, že ekonomická klasifikace umožňuje především hrubou orientaci o postavení jednotlivých okresů; tu že je nezbytné v každém případě doplnit a zpřesnit individuální analýzou dalších podmínek daného okresu. Ta v některých případech si může vyžádat i určité korektury — přefazování okresu do jiné třídy, než jakou indikovala původní klasifikace. Potud tedy prokazují nutnost, možnosti, avšak i meze ekonomické klasifikace okresů.

2. Dosavadní práce se poměrně dosti liší co do účelu, kterému mají sloužit výsledky ekonomické klasifikace. Ekonomická praxe po dlouhá leta účel klasifikace spatřovala v tom, aby co nejjednodušeji ukázala „hospodářsky zaostávající“, „slabé“, apod. okresy, vycházejíc z toho, že úkolem rozmísťování výrobních sil je především co nejrychleji odstranit teritoriální diferenciaci životní úrovně, a to především rovnoměrnějším (zploštěně de facto někdy chápáno téměř ve smyslu linearity) rozmístěním průmyslu. Z Blažkových i Hůrského formulací je možno soudit, že cíle, které při klasifikaci okresů sledují, jsou poměrně příbuzné koncepci postupného odstraňování rozdílů mezi okresy. Zdá se, že rovněž přikládají největší význam hlavně rovnoměrnějšímu rozmísťování průmyslu. (Z „linearity“ je ovšem nelze podezřívát.) Naproti tomu Andrlé zdůrazňoval, že mu jde jen o stránku teoreticko poznávací, že jeho práce je zaměřena na otázky metodologické a technické. („Až do ... doplnění a upřesnění nelze z této studie vyvozovat bez dalšího přímé závěry pro nějaké konkrétní rozhodování.“) Tyto rozdíly se sice odrážejí do jisté míry i v metodologickém přístupu a metodě; na výslednou klasifikaci mají však podstatně menší vliv nežli např. rozdílné pojetí objektu hodnocení.

U Hůrského „cílem je ... chronologická serie mapek ... , jež by v budoucnu mohla poskytnout názorný obraz o pokroku ve vyrovnávání hospodářské úrovně, které ovšem třeba hodnotit spíše v absolutním nežli relativním smyslu, tj. spíše ve zvyšování úrovně slabých okresů, nežli ve zmenšování rozdílů mezi nimi a okresy nejsilnějšími“.

Blažek hned v úvodu své stati hovoří o vyrovnávání ekonomické úrovně podle oblastí jakožto o základním oblastním úkolu v období rozvinuté socialistické výstavby. Z dalšího textu (zejména výrazně ze závěrečné partie) vyplývá, že mu jde hlavně o spolehlivé objektivní určení okresů, na které je zapotřebí soustředit pozornost s cílem (zřejmě prioritního) zvýšení jejich „ekonomické a tím i životní úrovně“.

V obou případech účel klasifikace okresů tedy, zdá se, aspoň částečně souvisí s koncepcí, která řadu let převládala v oblastním plánování.

V rámci této koncepce byl zvláštní význam přikládán zejména průmyslu. V důsledku toho docházelo až k přečehování ukazatele „intenzity průmyslové zaměstnanosti“. Hlavní úkol oblastního plánování byl spatřován v tom, aby se výstavba nových průmyslových kapacit usměrňovala (co možná direktivně) do oblastí s nízkou „intenzitou průmyslové zaměstnanosti“.

Bylo by tedy nesprávné přehlížet, že šlo též o některé závažné, stále obecně platné motivy. Tak extrémně vysoké parametry „intenzity průmyslové zaměstnanosti“ prakticky vždy (apriorně) indikují, že v okrese (oblasti) existuje nadměrný souběh nároků průmyslových závodů i útvarů ostatních odvětví na pracovní síly, vodu, dopravu, plochy apod., že tu existuje zejména vážný nedostatek pracovních sil; že další nová výstavba průmyslu bude zde spojena s vysokými požadavky (nákladné dálkové přesuny obyvatel, potřeba značné bytové výstavby, výstavby komunikací, vodohospodářských, kulturních zařízení a vysoké další — často tzv. vyvolané — investice, hrazené z celospolečenských zdrojů apod.). Extrémně nízká „intenzita průmyslové zaměstnanosti“ bývá obvykle spojena s vysokou „intenzitou zemědělské zaměstnanosti“; v dřívějších letech to většinou znamenalo i nízkou průměrnou životní úroveň, rezervy pracovních sil (zvláště „skryté“ v zemědělství), nízkou hustotu obyvatel a dlouhodobě pasivní saldo migrace. Zkušenosti ukazovaly, že při abnormálně nízké „intenzitě průmyslové zaměstnanosti“ — výrazně to je zřejmé zejména v českém pohraničí — stabilita osídlení je značně ohrožena; to že si vynucuje udržovat např. v provozu „uměle“ řadu ekonomicky neefektivních (většinou malých a zastaralých) průmyslových provozoven nebo organizovat pomocí mimořádných opatření „doosidlování“, znemožňuje efektivní využití zařízení služeb atd. — původní relativní přebytek pracovních sil v zemědělství se v podobných případech dokonce někdy postupně přeměnil až v nedostatek, ohrožující zemědělskou výrobu.

Dnes už je vcelku jednotně uznáváno, že průmysl není „všelékem“ pro všechny „mikrooblastní“ problémy; že současnou nejdůležitější funkcí oblastního plánování je usměrňovat rozmísťování úkolů výroby a investiční výstavby tak, aby účinně přispívalo k vyšší efektivnosti národního hospodářství atd. Zásada postupného odstraňování ekonomických rozdílů mezi oblastmi (ve smyslu blízcím se pojmu ekonomických rajónů) platí dále; v podstatě jde přece o potřebu ekonomickou, nikoli jen sociálně politickou. V měřítku menších území („mikrooblastí“) platí však jen jako dlouhodobá tendence. Tato tendence se v současných podmínkách prosazuje a realizuje hlavně jen tehdy, pokud je zároveň v plném souladu s „čistě ekonomickými“ argumenty. Vysoká „intenzita zemědělské zaměstnanosti“ dostává dnes rovněž některé nové aspekty. Sama o sobě už např. neznamená vždy a za všech okolností nevyužitě pracovní zdroje ani nízkou životní úroveň. V určitých podmínkách prosperující, intenzivní zemědělství může zabezpečovat dokonce vyšší průměr osobní spotřeby nežli některá průmyslová odvětví.

S přihlédnutím k těmto skutečnostem je třeba hodnotit i cíle, sledované při konstrukci metod klasifikace okresů Blažkem a Hůrským.

Blažek „postupným vyrovnáváním“ rozumí „nezbytnost socialistické ekonomiky, rozvinutost hospodářství ve všech oblastech státu tak, aby oblasti s nižší úrovní spotřeby a v širším slova smyslu s nižší životní úrovní obyvatelstva dosáhly v základních rysech úrovně spotřeby v oblastech nejvyspělejších, a to na základě všestranného rozvoje výrobních sil“. Akcentuje tedy zvyšování životní úrovně nepřímo, „přes“ rozvoj výrobních sil — a to rozvoj „všestranný“, tj. nejen průmyslu.

Na druhé straně však ukazatel „zaměstnanosti v zemědělství“ (na rozdíl od „zaměstnanosti v průmyslu“, „hustoty průmyslového osídlení“ i od zbývajících ukazatelů) platí „ve své obrácené hodnotě“; neboť „...tam, kde je zaměstnanost v zemědělství vysoká, je ekonomická úroveň v okresech nízká“.

Blažek podle toho správně ukazuje, že hlavní cestou pro zvyšování životní úrovně je všestranný rozvoj výrobních sil v okrese. Má tím na mysli však maximální využití všech existujících přírodních a ekonomických podmínek okresů. (To nemusí být totožné s efektivním, optimálním využitím — maximum využití by např. znamenalo využívat všech existujících, třebaš nikoli potřebných nebo velmi „chudých“ nerostných surovin.) Detail — negativní váha daná „zaměstnaností v zemědělství“ — zdá se nasvědčovat, že „všestrannost“ rozvoje výrobních sil je přece jen chápána trochu relativně, s určitým nedocenením zemědělství a s jistou převahou momentu životní úrovně nad momentem bezprostřední ekonomické efektivity.

U Hürského možnosti podobného „pitvání“ nejsou dány. Z formulace, kterou z jeho statí jsme výše citovali, a zvláště pak nepřímo — soudě zpětně na základě výběru ukazatelů — je však možno usuzovat o koncepci celkem obdobné pojetí Blažkově.

Ve srovnání se současnými úkoly oblastního plánování, jež musí kalkulovat s mnohem širším a složitějším okruhem faktorů, je v obou případech podle našeho názoru výchozí pozice formulována poněkud zjednodušeně. Zvláště u Blažka však vliv vytýčených cílů na spolehlivost meritorních výsledků bude však přesto velmi nepodstatný. Tím, že těžiště položil především na stanovení skutečně minimálního počtu „nesporných“ hospodářsky méně rozvinutých okresů, zmenšilo se — možno říci na zanedbatelnou míru — i riziko nepřesnosti klasifikace.

*

Faktory rozmístování, vystupující aktuálně (tj. v současných podmínkách vývoje národního hospodářství) do popředí, jsou podle našeho názoru takového charakteru, že je ekonomická kategorizace postihnout nemůže. Za této situace kategorizace nemůže být přímým, resp. rozhodujícím podkladem pro rozmístování výrobních sil. Nemělo by proto smyslu klást na její metodiku nějaké maximalistické požadavky. Do popředí vystupuje spíše požadavek, aby umožňovala „čisté“ poznání reality, studium, v čem charakteristickým se ekonomika okresů liší, v čem hledat příčiny těchto rozdílů a v jakém vztahu jsou tyto rozdíly k rozdílům např. ve struktuře osídlení apod.

Andrle, Hürský a Blažek se odlišují nejen přístupem, používají pro klasifikaci nejen nestejných ukazatelů; značně se liší samy základní principy jejich metod.⁶ Bylo by proto možné předpokládat rovněž podstatně rozdílné výsledky těchto tří klasifikací.

Vzhledem k rozdílným počtům zvolených tříd (3, 10, 4) je možné jen přibližné orientační srovnání. Toto srovnání však ukazuje poměrně překvapující skutečnost. Zásadnějších rozdílů mezi těmito třemi klasifikacemi je podstatně méně, nežli by odpovídalo metodám tak se lišícím. V hrubém hodnocení bylo by dokonce možné mluvit o poměrně shodě výsledků.⁷

Tato skutečnost je jistě mimořádně závažná a bylo by z ní nesporně možné vyvozovat různé závěry.

Nelze vyloučit ani možnost výkladu, že shodné výsledky různých metod dokládají, že metodologická stránka klasifikace nehraje významnější roli. Podle našeho názoru takový výklad je ukvapený a nesprávný. Shoda výsledků není náhodná. K umožnění srovnatelnosti totiž bylo by nezbytné zjednodušit více stupňovou klasifikaci na úroveň klasifi-

⁶ Tak např. pro Blažkovu metodu je příznačný především moment dynamiky, pro Hürského postup „bodování“ a sčítání „bodů“ za dílčí ukazatele, pro Andrleho moment strukturální.

⁷ Poměrná shoda je např. zejména mezi Blažkovými „nadnormálními“ okresy, Hürského okresy třídy 10 a Andrlovými „vysoce průmyslovými“; mezi Blažkovými „podnormálními“ okresy, Hürského okresy třídy 1 a 2 (maximálně 3) a Andrlovými okresy „zemědělskými“; Andrlovoy „vysoce průmyslové“ okresy figurují u Hürského v třídách 7–10.

kace nejjednodušší. Podmínky srovnávání jsou determinovány Blažkovou klasifikací, tj. variantou nejmenších tříd. Důsledkem Blažkovy snahy o „nespornost“ je, že „podnormálních“ a „nadnormálních“ okresů je jen velmi málo a že se zde objevují prakticky jen mimořádně extrémní okresy. Výraznost jejich extremity je taková, že v jakékoli jiné klasifikaci prakticky nemohou figurovat jinde než opět ve „špičkách“. (Naproti tomu převážný počet okresů je agregován v jediné, dosti heterogenní třídě okresů „normálních“, kde je takto do stejné roviny položeno více typů s jedinci, jejichž rozdíly, obáváme se, jsou podstatné). Pod tímto zorným úhlem se tedy ukazuje nepodloženost event. závěrů o malém významu klasifikace.

Kritické posouzení, o které jsme se tímto pokusili, potvrzuje podle našeho názoru — jako celek (o dílčích otázkách mohou být jistě rozdílné názory) — dosti průkazně, že Blažkův i Hůrského projekt ekonomické klasifikace okresů obsahuje řadu zajímavých prvků, které je účelné dále promýšlet. Pokud s některými věcmi nelze souhlasit, už tím vynucují přemýšlet, jak tedy jinak otázky je možné řešit, která z možných jiných variant řešení by byla účelnější. Zároveň však též konkrétně overuje předpoklady, že obě studie jsou sice už pokročilými stupni řešení, nikoli však nějakým „definitivním slovem“ v teoretickém rozpracování ekonomické klasifikace okresů. Je-li takové zjištění správné, pak ovšem jsou stále namístě i nové pokusy o hledání nových jiných alternativ řešení, pokud by rozšiřovaly prostor pro srovnání a tím pro výběr optimální metody a techniky ekonomické klasifikace okresů.

NOVÉ NÁMĚTY K EKONOMICKÉ KLASIFIKACI A TYPOLOGII OKRESŮ

Své náměty k ekonomické klasifikaci okresů bychom chtěli uvést několika poznámkami.

Zprvė myslíme, že zásadně je nutné od sebe rozlišovat: úroveň a strukturu ekonomiky okresů, životní úroveň obyvatelstva okresů, a úroveň a strukturu zaměstnanosti v okrese.

I když tyto tři pojmy vzájemně se sebou určitým způsobem souvisí, existují mezi nimi určité korelace a co do použitých kritérií a nástrojů (ukazatelů) mohou se vzájemně zčásti překrývat, nejde o pojmy totožné ani zastupitelné a je nutné je posuzovat zvláště.

Nepřesné rozlišování, resp. směšování vede např. k tomu, co vidíme u Hůrského a Blažka: k používání kombinace ukazatelů ne zcela stejnorodého charakteru nebo — jako např. u Hůrského — dokonce k tomu, že celkové pořadí úrovně okresů se počítá z určitých průměrů různých jednotlivých dílčích ordinálních znaků heterogenní povahy (ze 4 oblastí: ekonomická úroveň, úroveň zaměstnanosti, životní úroveň, úroveň urbanizace).

Chceme si proto všimnat zásadně odděleně jednak úrovně a struktury ekonomiky okresů, jednak úrovně a struktury zaměstnanosti okresů, a to nejen s cílem takto podvojně ekonomické klasifikace (třídění) okresů, nýbrž pod zorným úhlem snahy o vytvoření určité typologie okresů.

Zcela stranou necháváme oblast životní úrovně obyvatelstva. Vycházíme přitom z předpokladu, že životní úroveň je sice zřejmě v určitém vztahu k těmto kategoriím, zdaleka však ne ve vztahu funkčním. Kategorie životní úrovně je tak složitá a mnohostranná, že bychom zde těžko hledali nějaké společné jmenovatele jejích mnoha různých nesouměřitelných stránek (např. hmotná osobní spotřeba, vybavenost předměty, potřeby kryté v rámci veřejné spotřeby, úroveň bydlení, životní prostředí a styl, volný čas atp.).

Jak u ekonomiky okresů, tak i u jejich zaměstnanosti, snažíme se přitom používat vždy dvou zorných úhlů: úrovně (jako znaku kvantitativního) a struktury (jakožto znaku skladebně-kvalitativního).

Úroveň a struktura ekonomiky okresů

Ekonomiku (hospodářství) okresu chápeme v co možná nejširším slova smyslu. To znamená neomezovat kategorii hospodářství okresů na sféru jen snad materiální výroby; snažit se proto o podchyčení ekonomické substance, popř. ekonomické váhy též nevýrobní sféry.

Kriteria pro adekvátní, souměřitelná a kvantifikovatelná vyjádření takto koncipované kategorie hospodářství okresů je nejučelnější hledat cestou eliminace. Teoreticky v úvahu přichází především národní bohatství na území okresu. Srovnatelné, tj. hodnotové vyjádření nelze však, bohužel, zatím z technických důvodů konstruovat. Z veličin sledovaných statisticky přichází v úvahu pouze část národního bohatství — základní fondy národního hospodářství. Hodnota základních fondů je však sledována celostátně, v územním členění pouze podle krajů. Z technických důvodů není rovněž možné kvantifikovat ani hodnotu národního důchodu, vytvářeného na území jednotlivých okresů. Tímto způsobem by se ostatně nepodchycovala např. ekonomická substance ani výkony nevýrobních odvětví. Po vyloučení všech těchto teoreticky možných kritérií zbývá jako zřejmě jediné reálné souborné kritérium lidský činitel. Pro současnou úroveň hospodářství okresů rozhodující přece nejsou potenciální možnosti ani rozsah vložených prostředků, nýbrž fakticky produkované materiální hodnoty a poskytované služby. Jejich hodnota je sice těžko zjištělná, resp. souměřitelná; existuje však jiný společný jmenovatel: vždycky jsou produktem lidské činnosti — pokud jde o produkci a služby pro náš účel významné — všechny hodnoty vytvářejí lidé ekonomicky činní. Počet pracujících je tedy vhodným, v podstatně poměrně přesným a plně souměřitelným základem pro vyjádření úrovně hospodářství okresů. Je dobře použitelný z hlediska, že absolutní úroveň hospodářství budeme potřebovat vyjádřit v relaci jak k území okresů, tak k počtu jejich obyvatelů; jeho prostřednictvím je možné vyjádřit také strukturální aspekty. Jak dále ukážeme, jde posléze i o kategorii, u které lze doplňovat a zpřesňovat základní třídění i vyjádřit uvnitř něj jemnější nuance různými kombinacemi na základě stejné jediné veličiny.

V souladu s tím jsme proto především propočítali pro všechny okresy ČSSR pro rok 1961 parametry ukazatele, který je možno nazývat „hustota pracujících“:

$$H = \frac{P_1}{T}$$

P_1 = evidenční počet pracovníků ve všech odvětvích národního hospodářství k 30. 6. 1961 podle statistických výkazů P 3-02; T = výměra okresu k 1. 1. 1961 v km² podle „Jednotné evidence půdy“ — materiál Ústřední správy geodézie a kartografie).

Za základní absolutní veličinu volíme přitom počet pracujících v okrese činných, bez ohledu na jejich trvalé či dočasné bydliště, neboť nám jde o územní koncentraci, resp. intenzitu hospodářské činnosti v okrese, nikoli o hlediska sociálně politická.

Volíme třístupňové členění (vzhledem k tomu, že klasifikaci dále podrobněji rozvádíme a že tyto 3 třídy dosti výrazně charakterizují současný stav územní koncentrace hospodářství).

Při vytrídění okresů do pravidelných menších intervalů se ukazuje nápadný rozdíl mezi histogramy českých a slovenských okresů, tzn. výrazně rozdílná typičnost mezi českými a slovenskými kraji. To naznačuje možnost použít aritmetických průměrů Slovenska a celku českých krajů jako určitých „přirozených“ horních a spodních hranic

(„prahů“) prostřední třídy. Poměr četnosti okresů podle takto vytvořených tříd pak vcelku potvrzuje, že tato cesta se pro daný účel uspokojivě hodí. (Průměr českých krajů činí 50,9, průměr za slovenské kraje 32,5.)

Jsmo si vědomi, že volba průměrů za české kraje a za slovenské kraje jako hraničních hodnot má určitou — výhledovou — nevýhodu. Je totiž známo, že vývojové tendence těchto k postupnému vyrovnávání ekonomických a sociálně-ekonomických rozdílů mezi českými a slovenskými kraji. Na druhé straně jde ovšem o proces velmi dlouhodobý a ještě po dlouhou dobu lze obou regionálních průměrů jako hraničních hodnot používat. Svědčí o tom konec konců retrospektivní pohled: Přes významné zmenšení rozdílů od roku 1945 podnes zůstávají střední třídy mezi oběma zmíněnými „prahy“ stále dostatečně četné, aby opravňovaly konstrukci okresů v těchto třídách za relevantní skupinu. Dlouhodobost dynamiky mezi třídami ukazuje také jen relativně nepodstatné presuny, k nimž došlo ve srovnávaném období 1961—1965.

Na základě toho je možné roztrdit okresy ČSSR do tří tříd: na okresy (tab. 1)

- s nízkou hustotou pracovníků (okresy hospodářsky intenzívně rozvinuté),
- se střední hustotou pracovníků (okresy hospodářsky středně rozvinuté),
- s vysokou hustotou pracovníků (okresy hospodářsky intenzívně rozvinuté).

(Hl. m. Prahu pokládáme přitom pro účely tohoto rozboru za jediný okres.)

„Hustota pracujících“ vyjadřuje, jak jsme se zmínili, hlavně stupeň územní koncentrace hospodářství. Územní koncentraci hospodářství je možné pozorovat též s přihlédnutím k lesní půdě a vodním plochám, jež v jednotlivých okresech představují dosti rozdílné procento veškeré výměry okresu. Určité nebezpečí nepřesnosti spočívá zde tedy hlavně v tom, že hustotu pracujících vyvozujeme ve vztahu k veškeré ploše okresu. Proto vypočítáváme kromě toho též „redukovanou hustotu pracujících“ (symbol H_r). Jde o stejný výpočet, avšak ve vztahu k výměře redukované o lesní a vodní plochy. Okresy pak třídíme podle stejných kritérií jako v případech ukazatele H (tab. 2).

U celkem 25 okresů rozdílné zařazení podle ukazatele H_r signalizuje nutnost individuálního posouzení příslušných okresů. Jde vesměs o okresy, u nichž hodnota jednoho nebo druhého ukazatele se blíží hraničním hodnotám. Podrobnější úvaha u jednotlivých okresů vede k závěru, že ve 14 případech je účelné korigovat konečné zařazení podle ukazatele H a v 11 okresech zařazení podle ukazatele H na řazení indikované ukazatelem H_r .

Dále je však třeba provést vytrřídění okresů podle struktury hospodářství. Provedeme proto třídění z hlediska odvětvové skladby hospodářství na území jednotlivých okresů. Jde nám o strukturu substance tohoto hospodářství; proto nepřihlížíme opět k otázce, do jaké míry pracovníci tohoto hospodářství se rekrutují z obyvatelů okresu nebo za práci do okresu dojíždějí.

V podstatě obdobně s postupem podle citované Andrlovy klasifikace předpokládáme, že rozhodující je v tomto směru poměr mezi průmyslem a zemědělstvím. Vyjadřujeme jej ukazatelem:

$$S_h = \frac{P_2 \cdot 100}{P_3}$$
 (přičemž P_2 = evidenční počet pracovníků v průmyslu; P_3 = evidenční počet pracovníků v zemědělství a v lesnictví).⁸

Tento ukazatel je možné zkráceně nazvat „základní odvětvová struktura hospodářství okresu“; přesněji řečeno jde o rozhodující vztah v odvětvové struktuře realizovaných (fakticky obsazených, využitých) pracovních příležitostí v okresech.

⁸ Obojí k 30. 6. 1961, podle statistických výkazů P 3-02 (jejich vůbec prvního zpracování, obsahujícího údaje i za osoby trvale činné v JZD a soukromě hospodařící rolníky).

Tabulka 1

Počty okresů v členění podle hustoty pracujících (H) — 1961

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele H	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s nízkou hustotou pracovníků	do 32,5	36	16	20
okresy se střední hustotou pracovníků	32,6—56,9	48	36	12
okresy s vysokou hustotou pracovníků	57,0 a více	25	24	1
Celkem		109	76	33

Tabulka 2

Počty okresů podle redukované hustoty pracujících (H_r) — 1961

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele H_r	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s nízkou redukovanou hustotou pracovníků	do 52,7	43	24	19
okresy se střední redukovanou hustotou pracovníků	52,8—86,5	40	29	11
okresy s vysokou redukovanou hustotou pracovníků	86,6 a více	26	23	3
Celkem		109	76	33

Tabulka 3

Počty okresů podle základní odvětvové struktury hospodářství okresu (S_h) — 1961

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele S_h	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s hospodářstvím převážně zemědělské povahy	do 67	32	14	18
okresy s hospodářstvím smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	68—150	37	26	11
okresy s hospodářstvím převážně průmyslové povahy	151 a více	40	36	4
Celkem		109	76	33

Při rovnováze průmyslu a zemědělství (vč. lesnictví) platí, že $S_h = 100$. K tomu, aby bylo možné hovořit o převážně průmyslové povaze hospodářství okresu, je podle našeho názoru zapotřebí, aby $S_h \geq 150$ (průmysl k zemědělství v poměru aspoň 3:2); obdobně o převážně zemědělské povaze možno mluvit, jestliže $S_h \geq 67$ (2:3).

Na základě toho dostáváme druhotné, opět třístupňové třídění okresů podle základní odvětvové struktury hospodářství okresů, a to v každé ze 3 základních tříd opět na 3 podtřídy:

na okresy (tab. 3):

- zemědělské povahy,
- smíšené (zemědělsky průmyslové či průmyslové zemědělské) povahy,
- průmyslové povahy.

Kombinací prvotního a druhotného třídění dostáváme celkem 9 tříd (typů) okresů:

- I. Okresy hospodářsky méně rozvinuté, zemědělské povahy,
- II. Okresy hospodářsky méně rozvinuté, smíšené zemědělsko-průmyslové povahy,
- III. Okresy hospodářsky méně rozvinuté, průmyslové povahy,
- IV. Okresy hospodářsky středně rozvinuté, zemědělské povahy,
- V. Okresy hospodářsky středně rozvinuté, smíšené zemědělsko-průmyslové povahy,
- VI. Okresy hospodářsky středně rozvinuté, průmyslové povahy,
- VII. Okresy hospodářsky intenzivně rozvinuté, zemědělské povahy,
- VIII. Okresy hospodářsky intenzivně rozvinuté, smíšené zemědělsko-průmyslové povahy.
- IX. Okresy hospodářsky intenzivně rozvinuté, průmyslové povahy.

Četnost jednotlivých tříd je zřejmá z tab. 4. Jak z přehledu je vidět, některé z těchto teoretických devíti tříd zůstaly prázdné, některé jsou početně velmi málo zastoupeny.

Tabulka 4

Klasifikace okresů ČSSR podle stupně hustoty pracujících a struktury hospodářství — 1961

Klasifikační třída (typ) okresů		Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy hospodářsky méně rozvinuté	zemědělské povahy	28	13	15
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	8	4	4
	průmyslové povahy	—	—	—
okresy hospodářsky středně rozvinuté	zemědělské povahy	4	1	3
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	27	21	6
	průmyslové povahy	14	11	3
okresy hospodářsky intenzivně rozvinuté	zemědělské povahy	—	—	—
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	2	1	1
	průmyslové povahy	26	25	1

Tabulka 5

Počty okresů v členění podle hustoty pracujících (H) — 1965

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele H	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s nízkou hustotou pracovníků	do 34,2	41	19	22
okresy se střední hustotou pracovníků	34,3—58,3	44	35	9
okresy s vysokou hustotou pracovníků	58,4 a více	24	22	2
Celkem		109	76	33

Tabulka 6

Počty okresů podle redukované hustoty pracujících (H_r) — 1965

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele H_r	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s nízkou redukovanou hustotou pracovníků	do 55,5	43	23	20
okresy se střední redukovanou hustotou pracovníků	55,6—88,7	39	30	9
okresy s vysokou redukovanou hustotou pracovníků	88,8 a více	27	23	4
Celkem		109	76	33

Za skutečné typy — reprezentanty okresů je možno považovat tyto: I., II., V., VI. a IX.⁹

⁹ Je zde ještě nutno uvážit případy okresů, ve kterých základní výrobní odvětví (průmysl se zemědělstvím celkem) představují jen podpoloviční část celkové zaměstnanosti, kde tedy převládají „ostatní“, tj. převážně nevýrobní pracovní příležitosti.

Měřítkem by tu mohl být ukazatel

$$S_{hl} = \frac{P_4 \cdot 100}{P_2 + P_3} \quad (\text{přičemž } P_4 = P_1 - (P_2 + P_3)).$$

Zásadně všude tam, kde $S_{hl} > 100$ by šlo zřejmě v každé ze 3 základních tříd o čtvrtou podtřidu okresů „nevýrobní“ povahy, kterou by bylo možno z výše uvedených tří podtříd vyčlenit a samostatně konstituovat. (P_4 zahrnuje sice též některá výrobní odvětví, např. stavebnictví, avšak většinou v měřítku řádově nepodstatném, takže lze s určitým zjednodušením přesto mluvit o „nevýrobní povaze“.) V současné době však z celkového počtu 109 okresů pouze okresy hl. město Praha, Cheb, Karlovy Vary, Ústí n. Labem, Bratislava a Košice, kde $S_{hl} > 100$. Těchto 6 okresů nepředstavuje prozatím, podle našeho názoru, typy-representanty okresů, pro něž by bylo nezbytné vytvářet další podtřidy.

Tabulka 7

Počty okresů podle základní odvětvové struktury hospodářství okresů (S_h) — 1965

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele S_h	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s hospodářstvím převážně zemědělské povahy	do 67	20	6	14
okresy s hospodářstvím smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	68—150	35	27	8
okresy s hospodářstvím převážně průmyslové povahy	151 a více	54	43	11
Celkem		109	76	33

Tabulka 8

Klasifikace okresů ČSSR podle stupně hustoty pracujících a struktury hospodářství — 1965

Klasifikační třída (typ) okresů		Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy hospodářsky méně rozvinuté	zemědělské povahy	17	5	12
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	19	13	6
	průmyslové povahy	1	—	1
okresy hospodářsky středně rozvinuté	zemědělské povahy	3	1	2
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	17	15	2
	průmyslové povahy	22	16	6
okresy hospodářsky intenzivně rozvinuté	zemědělské povahy	—	—	—
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	—	—	—
	průmyslové povahy	30	26	4

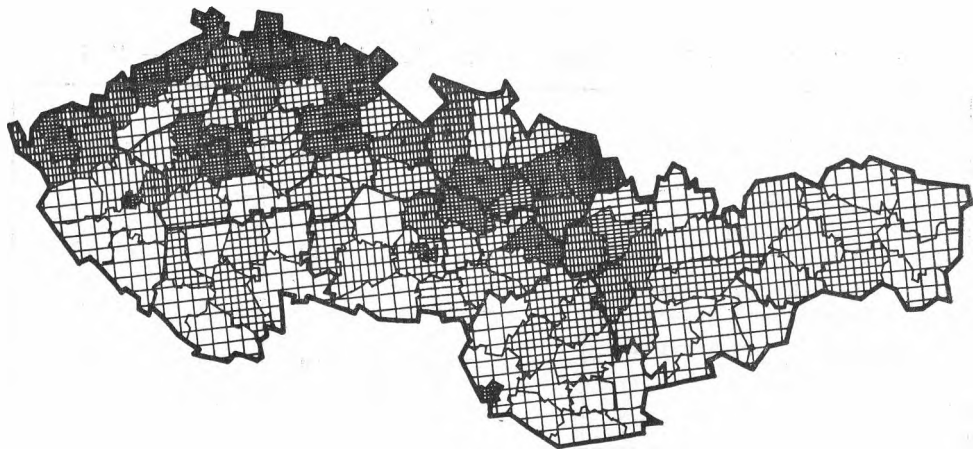
Pro doplnění obrázku připojujeme přehled extrémních hodnot ukazatelů H , H_r a S_h za rok 1961 (tab. 9).

Uvedená klasifikace a typologie okresů (co do úrovně a struktury ekonomiky okresů) má přirozeně kromě statického průřezu i svou dynamiku.

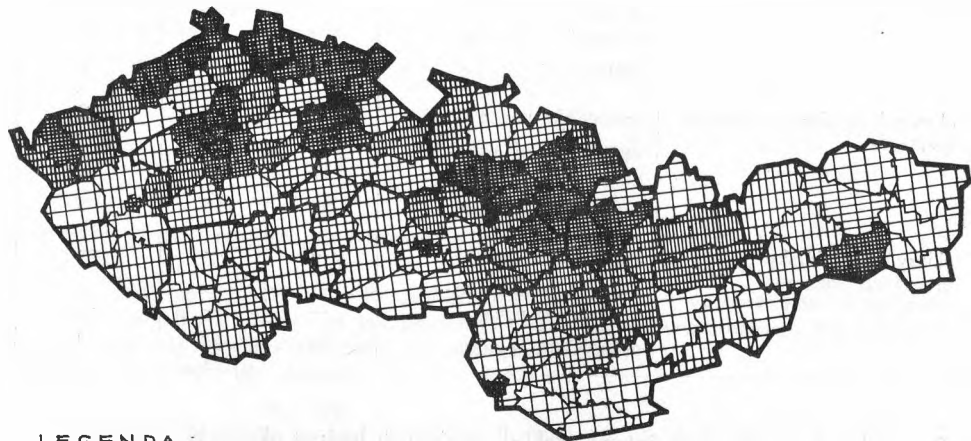
Dynamické srovnání je zajímavé zejména za delší období.

Pro takové srovnání jsme vypočetli hodnoty ukazatelů H , H_r a S_h za rok 1965 (tab. 5, 6, 7).

Vzhledem k nerovnoměrnosti vývoje jednotlivých okresů se zařazení okresů do základních tříd mění (i když nikoli prudce): vývoj jednotlivých okresů se v některých pří-

Kartogram 1. Klasifikace okresů ČSSR podle stupně hustoty pracujících a struktury hospodářství — 1961.

LEGENDA :

1	OKRESY HOSPODÁŘSKY
MĚNĚ ROZVINUTÉ	4	OKRESY
ZEMĚDĚLSKÉ POVAHY
2	OKRESY HOSPODÁŘSKY
STŘEDNĚ ROZVINUTÉ	5	OKRESY
SMÍŠENÉ ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉ POVAHY
3	OKRESY HOSPODÁŘSKY
INTENZIVNĚ ROZVINUTÉ	6	OKRESY
PRŮMYSLOVÉ POVAHY

Kartogram 2. Klasifikace okresů ČSSR podle stupně hustoty pracujících a struktury hospodářství — 1965.

padech mění jiným trendem než vývoj hraničních hodnot („prahů“) průměru českých a slovenských krajů, takže nastávají určité přesuny mezi základními třídami. (Jak je vidět ze srovnání tabulek 1 a 5 a zejména 2 a 6.)¹⁰

Ke zvláště výrazným přesunům ovšem dochází u třídění podle odvětvové struktury hospodářství, kde hraniční hodnoty se nemění. (Srovnej tab. 3 a 7.) Přesun je zde charakterizován pochopitelně jednosměrným pohybem od třídy okresů s hospodářstvím převážně zemědělské povahy do třídy okresů smíšené povahy a zvláště pak ze střední třídy do skupiny okresů s hospodářstvím převážně průmyslové povahy.

Určitých změn pochopitelně doznává i výsledné třídění. (Tab. 8 ve srovnání s tab. 4.)

K doplnění pohledu připojujeme přehled extrémních hodnot ukazatelů H , H_r a S_h za rok 1965 (tab. 10).

Klasifikace okresů podle stupně a struktury hospodářství za rok 1961 a za rok 1965 je zobrazena v kartogramech 1 a 2.

Dodatkem k uvedenému způsobu druhotného třídění, které má hlavní výhodu ve své poměrně jednoduchosti, uvádíme, že pro potřeby podrobnějšího třídění a přesnějšího vystižení nuancí okresů by bylo možné použít i jiné varianty druhotného třídění, zakládající se na kvantitativních vztazích pracujících v tzv. primární, sekundární a terciární sféře.¹¹

Tato varianta druhotného třídění se zřejmě stane aktuální zejména v souvislosti s probíhajícími makroekonomickými přelivy pracovních sil v národním hospodářství.

Máme na mysli obecné základní tendence změn v rozdělení pracovních sil v národním hospodářství vysoce rozvinutých zemí, které se v posledním období počínají — byť zatím poněkud specificky modifikovaně — projevovat i v ČSSR a které — pravděpodobně — nabudou v příštím období (ovšem zřejmě v delší perspektivě) na ještě větší výraznosti v souvislosti s realizací zásad nové soustavy ekonomického řízení.¹²

¹⁰ U celkem 21 okresů byla zjištěna rozdílná příslušnost do klasifikačního typu podle ukazatele H a H_r za rok 1965; na základě individuálního posouzení bylo konečně zařazení korigováno v případech 10 okresů podle ukazatele H a v 11 případech podle ukazatele H_r .

¹¹ Z hlediska společenské dělby práce je možno národní hospodářství rozdělit na tři velké skupiny:

1. tzv. primární sektor (okruh) — zahrnuje prvotní odvětví zemědělství a lesnictví;
2. tzv. sekundární sektor — zahrnuje většinu průmyslu (těžební a zpracovatelský), stavebnictví a dopravu (přeprava nákladů);
3. tzv. terciární sektor — zahrnuje zbytek průmyslových činností a odvětví, která uskutečňují oběh a realizaci materiálních užitečných hodnot (např. průmyslové i osobní služby, obchod, výkup, spoje, peněžnictví a pojišťovnictví, společné stravování aj.) a ostatní nevýrobní odvětví (např. věda a výzkum, osobní doprava, školství, zdravotnictví, tělovýchova, sociální zabezpečení, kultura, bytové hospodářství aj.).

¹² Těmito obecnými vývojovými tendencemi myslíme známý vývoj vztahů tzv. primární, sekundární a terciární sféry v hospodářsky vysoce rozvinutých průmyslových zemích (např. USA, západní Evropa): úbytek, resp. stagnace počtu osob zaměstnaných v primární sféře (zemědělství a lesnictví), zmírňující se vzestup zaměstnanosti v sekundární sféře (průmysl a stavebnictví), avšak velmi výrazný a trvalý vzestup sféry terciární (ostatní odvětví hospodářství).

V dosavadním vývoji u nás sice výrazně klesala primární sféra (a dále, i když mírněji bude zcela zákonitě klesat; problémem k řešení zde bude, jak známo, vedle zvyšování produktivity práce zejména věková struktura pracovníků). Terciární sféra v podstatě zvyšovala svou zaměstnanost, i když až do určité doby poněkud pomaleji, než by odpovídalo při dosažení úrovní průmyslového rozvoje objektivní potřebě služeb pro obyvatelstvo atp. Sekundární sféra — a v tom je hlavně naše specifická modifikace (snad možno mluvit dokonce o deformaci) — rostla však v minulosti poměrně velmi výrazně (v poměru k růstu výroby a výkonů přitom neúměrně).

V období, kdy nová soustava ekonomického řízení začne nabývat plně účinnosti, lze očekávat,

Tabulka 9

Přehled extrémních hodnot hustoty pracujících (H , H_r) a základní odvětvové struktury hospodářství okresu (S_h) — 1961

Hustota pracujících (H)	Redukovaná hustota pracujících (H_r)	Základní odvětvová struktura hospodářství (S_h)
<i>Nejvyšší hodnoty</i>	<i>Nejvyšší hodnoty</i>	<i>Nejvyšší hodnoty</i>
Hl. město Praha 2 747	Hl. město Praha 3 025	Ostrava-město 11 527
Ostrava-město 1 345	Ostrava-město 1 534	Hl. město Praha 3 414
Brno-město 1 019	Brno-město 1 418	Plzeň-město 3 404
Bratislava-město 789	Bratislava-město 1 215	Brno-město 2 599
Plzeň-město 767	Plzeň-město 1 019	Karviná 1 314
Karviná 273	Karviná 351	Jablonec n. N. 1 098
Most 141	Jablonec n. N. 270	Bratislava-město 1 075
Ústí n. L. 138	Most 210	Most 1 011
Teplice 128	Teplice, Ústí n. L. 200	Teplice 906
Jablonec n. N. 120	Gottwaldov 154	Ústí n. L. 684
Kladno 101	Děčín 142	Sokolov 567
		Děčín 476
M_g ↑ ... 56,9	M_g ↑ ... 86,5	M_g ↑ ... 191
M_Σ ↓ ... 47,5	M_Σ ↓ ... 74,1	M_Σ ↓ ... 146
M_s ↓ ... 32,5	M_s ↓ ... 52,7	M_s ↓ ... 71
Dun. Streda, Bardejov, 22	Domazlice, N. Zámky, 37	Znojmo, Galanta, 35
Dolný Kubín 21	Lučenec, Bardejov, 34	Zvolen 35
Poprad 19	Humenné 30	Komárno 34
Humenné 18	Plzeň-jih, Komárno, 31	Dolný Kubín, 26
Rim. Sobota 17	Michalovce, Levice 29	Michalovce 30
Rožňava 16	Trebišov 28	Rim. Sobota 26
Prachatice 14	Č. Krumlov 26	Levice, Bardejov, 24
Č. Krumlov, Tachov 14	Rim. Sobota 23	Humenné 24
	Tachov, Dun. Streda 20	Tachov 23
	Prachatice 10	Trebišov 20
		Dun. Streda 10
<i>Nejnižší hodnoty</i>	<i>Nejnižší hodnoty</i>	<i>Nejnižší hodnoty</i>

M_g = průměr za české kraje,

M_Σ = průměr za ČSSR,

M_s = průměr za slovenské kraje.

že při pokračujícím odlivu pracovních sil z primárního sektoru, počne se postupně uplatňovat hospodárnější využívání pracovních sil a vyšší produktivita práce zvláště v sekundárním sektoru; vzhledem k jeho dnešní „přezaměstnanosti“ lze předpokládat, že buď se další přírůstky pracovních sil zmenší na minimum, nebo dokonce dojde k určitému odlivu, a to v jediném možném a potřebném směru: k dalšímu posílení růstu terciární sféry.

Jde sice o otázky dlouhodobého vývoje. Nová soustava však, jak se zdá, aktualizuje a zejména v nedaleké budoucnosti prohloubí tyto objektivní růstové tendence.

V souvislosti s tím bude třeba uvažovat vedle námi navrhované varianty druhotného třídění okresů o nové metodě, založené na různých, v úvahu přicházejících kombinacích vzájemných vztahů mezi primární, sekundární a terciární sférou.

Tabulka 10

Přehled extrémních hodnot hustoty pracujících (H , H_r) a základní odvětvové struktury hospodářství okresu (S_h) — 1965

Hustota pracujících (H)	Redukovaná hustota pracujících (H_r)	Základní odvětvová struktura hospodářství (S_h)
<i>Nejvyšší hodnoty</i>	<i>Nejvyšší hodnoty</i>	<i>Nejvyšší hodnoty</i>
Hl. město Praha 2 890	Hl. město Praha 3 182	Ostrava-město 12 203
Ostrava-město 1 466	Ostrava-město 1 672	Hl. město Praha 6 102
Brno-město 1 085	Brno-město 1 511	Brno-město 5 789
Bratislava-město 892	Bratislava-město 1 374	Plzeň-město 3 418
Plzeň-město 793	Plzeň-město 1 054	Bratislava-město 3 171
Karviná 302	Karviná 365	Karviná 1 748
Most 142	Jablonec n. N. 262	Most 1 612
Teplice 140	Teplice 218	Jablonec n. N. 1 336
Ústí n. L. 139	Most 212	Teplice 1 060
Jablonec n. N. 117	Ústí n. L. 202	Sokolov 827
Kladno 101		Ústí n. L. 793
$M_{\bar{c}}$ ↑ ... 58,3	$M_{\bar{c}}$ ↑ ... 88,7	$M_{\bar{c}}$ ↑ ... 243
$M_{\bar{y}}$ ↓ ... 49,1	$M_{\bar{y}}$ ↓ ... 76,5	$M_{\bar{y}}$ ↓ ... 193
M_s ↓ ... 34,2	M_s ↓ ... 55,5	M_s ↓ ... 105
Domažlice, Dun. Streda, Poprad, Lipt. Mikuláš 23	Plzeň-sever, Bardejov 35	Znojmo 49
Klatovy, J. Hradec 22	Plzeň-jih, Komárno 34	Plzeň-jih, Michalovce 47
Plzeň-sever, Bardejov 21	Prachatice, Michalovce, Trebišov 32	Bardejov, Humenné 44
Humenné, Rožňava 19	Levice 31	Bratislava-venkov, Levice, Rim. Sobota 41
Rim. Sobota 18	Č. Krumlov, R. Sobota 28	Trebišov 33
Prachatice, Tachov 15	Tachov, D. Streda 26	Tachov 27
Č. Krumlov 14		Dun. Streda 14
<i>Nejnižší hodnoty</i>	<i>Nejnižší hodnoty</i>	<i>Nejnižší hodnoty</i>

$M_{\bar{c}}$ = průměr za české kraje,

$M_{\bar{y}}$ = průměr za ČSSR,

M_s = průměr za slovenské kraje.

Tabulka 11

Počty okresů podle intenzity zaměstnanosti obyvatel (I) — 1961

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele I	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s nízkým procentem pracujících obyvatelstva	do 40,1	20	1	19
okresy se středním procentem pracujících obyvatelstva	40,2—46,0	43	34	9
okresy s vysokým procentem pracujících obyvatelstva	46,1 a více	46	41	5
Celkem		109	76	33

Tabulka 12

Počty okresů podle „základní odvětvové struktury pracujících obyvatel okresu“ (S_z) — 1961

Klasifikační třída okresů	Interval ukazatele S_z	Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s obyvateli pracujícími převážně v zemědělství	do 67	19	4	15
okresy se smíšenou strukturou pracujících obyvatel	68—150	45	33	12
okresy s obyvateli pracujícími převážně v průmyslu	151 a více	45	39	6
Celkem		109	76	33

Tabulka 13

Klasifikace okresů ČSSR podle stupně a struktury zaměstnanosti obyvatelstva — 1961

Klasifikační třída okresů		Počet okresů		
		ČSSR	české kraje	slovenské kraje
okresy s nižší zaměstnaností obyvatelstva	zemědělské povahy	9	—	9
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	7	—	7
	průmyslové povahy	4	1	3
okresy se střední zaměstnaností obyvatelstva	zemědělské povahy	5	3	2
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	17	13	4
	průmyslové povahy	21	18	3
okresy s vysokou zaměstnaností obyvatelstva	zemědělské povahy	5	1	4
	smíšené zemědělsko-průmyslové povahy	21	20	1
	průmyslové povahy	20	20	—

Úroveň a struktura zaměstnanosti okresů

Kromě ekonomické klasifikace okresů podle úrovně a struktury jejich ekonomiky je třeba zvláště uvážit ekonomickou klasifikaci a typologii okresů podle úrovně a struktury jejich zaměstnanosti. Je-li v prvním případě objektem ekonomická substance okresu, prostřednictvím lidského činitele jen poměřovaná, ve druhém případě jde o klasifikaci a typologii sociálně-ekonomickou, kde lidský činitel je přímo objektem klasifikace. Přesněji řečeno, nejde už v tomto případě o obsazená pracovní místa, nýbrž o zaměstnanost trvale bydlícího obyvatelstva.

Tabulka 14

Přehled extrémních hodnot intenzity zaměstnanosti obyvatel okresu (I) a základní odvětvové struktury pracujících obyvatel okresu (S_z) — 1961

Intenzita zaměstnanosti obyvatel okresů (I)		Základní odvětvová struktura pracujících obyvatel okresů (S_z)	
<i>Nejvyšší hodnoty</i>		<i>Nejvyšší hodnoty</i>	
Jablonec n. N.	55,0	Ostrava-město	5 145
Strakonice	52,1	Hl. m. Praha	3 544
Semily	51,7	Brno-město	2 251
Liberec	51,3	Plzeň-město	2 040
Pelhřimov	51,0	Jablonec n. N.	1 257
D. Kubín	50,8	Most	1 249
Jičín	50,4	Karviná	1 125
J. Hradec, Ústí n. L.	49,8	Teplice	1 010
		Bratislava-město	697
$M_{\check{c}}$ ↑	46,0	$M_{\check{c}}$ ↑	205
M_{Σ} ↓	44,2	M_{Σ} ↓	160
M_s ↓	40,1	M_s ↓	84
Martin	37,7	Zvolen	46
N. Zámky	37,5	Galanta, Humenné	44
Nitra	36,7	Komárno, Rim. Sobota	42
Spišská Nová Ves	36,0	Bardejov	41
Galanta, Komárno	35,0	Michalovce	35
Rožňava	34,5	Tachov	34
Trebišov	34,1	Levice	31
Dunajská Streda	33,0	Trebišov	26
		Dunajská Streda	23
<i>Nejnižší hodnoty</i>		<i>Nejnižší hodnoty</i>	

$M_{\check{c}}$ = průměr za české kraje,

M_{Σ} = průměr za ČSSR,

M_s = průměr za slovenské kraje.

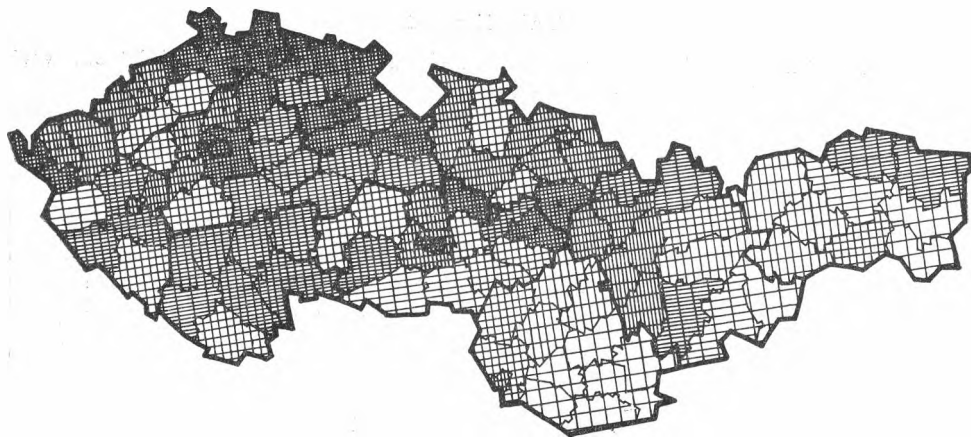
Pro prvotní třídění k tomu účelu konstruujeme ukazatel „intenzity zaměstnanosti obyvatel okresu“:

$$I = \frac{(P_1 + V - D) \cdot 100}{O} \quad (\text{přičemž } V = \text{počet pracovníků vyjízďejících za prací}$$

z okresu; D = počet pracovníků do okresu za prací dojíždějících; O = počet obyvatelů).

Intenzitu zaměstnanosti obyvatel okresu je možné zároveň pokládat i za ukazatele hrubé pracovní aktivity obyvatelstva, vyjadřujícího svým způsobem stupeň zapojení obyvatelstva do pracovního procesu, popř. též intenzitu využití pracovních zdrojů.

Parametry ukazatele intenzity zaměstnanosti obyvatel okresu se u jednotlivých okresů pohybují od 33,0 % (okres Dunajská Streda) až do 55,0 % (okres Jablonec n. Nisou). Aritmetický průměr českých krajů jako celku činí 46,1 %; aritmetický průměr slovenských krajů 40,1 %.

LEGENDA :

1	OKRESY S NIŽŠÍ ZAMĚSTNANOSTÍ OBYVATELSTVA	4	OKRESY ZEMĚDĚLSKÉ PŮVAHY
2	OKRESY SE STŘEDNÍ ZAMĚSTNANOSTÍ OBYVATELSTVA	5	OKRESY SMÍŠENÉ ZEMĚDĚLSKO-PRŮMYSLOVÉ PŮVAHY
3	OKRESY S VYSOKOU ZAMĚSTNANOSTÍ OBYVATELSTVA	6	OKRESY PRŮMYSLOVÉ PŮVAHY

Kartogram 3. Klasifikace okresů ČSSR podle stupně a struktury zaměstnanosti obyvatelstva — 1961.

Při analogickém postupu jako u hustoty pracujících dostáváme prvotní třístupňové třídění okresů (tab. 11).

Dále nám jde o zaměstnání obyvatelstva okresu podle hlavních odvětví; o relace počtu obyvatelů, pracujících ve směrodatných odvětvích (v průmyslu a zemědělství s lesnictvím); přitom nás nezajímá, zda obyvatelé okresu pracují v daném okresu či mimo něj. Zjišťujeme hodnotu ukazatele S_z podle vzorce:

$$S_z = \frac{P_p \cdot 100}{P_z} \quad (\text{přičemž } P_p = \text{počet osob ekonomicky aktivních v průmyslu; } P_z = \text{počet osob ekonomicky aktivních v zemědělství a lesnictví}).$$

Ukazatel S_z bychom mohli nazvat „základní odvětvová struktura pracujících obyvatelů okresu“.

Hraniční parametry pro klasifikaci platí přitom podobně jako u ukazatele S_h (150, 67). Utřídění okresů podle základní odvětvové struktury pracujících shrneme v tab. 12.

Kombinací prvotního a druhotného třídění dostaneme opět analogicky 9 třídní sociálně-ekonomickou klasifikaci okresů:

- I. Okresy s nižší zaměstnaností obyvatelstva, zemědělské povahy,
- II. Okresy s nižší zaměstnaností obyvatelstva, smíšené zemědělsko-průmyslové povahy,
- III. Okresy s nižší zaměstnaností obyvatelstva, průmyslové povahy,
- IV. Okresy se střední zaměstnaností obyvatelstva, zemědělské povahy,
- V. Okresy se střední zaměstnaností obyvatelstva, smíšené zemědělsko-průmyslové povahy,

- VI. Okresy se střední zaměstnaností obyvatelstva, průmyslové povahy,
 VII. Okresy s vysokou zaměstnaností obyvatelstva, zemědělské povahy,
 VIII. Okresy s vysokou zaměstnaností obyvatelstva, smíšené zemědělsko-průmyslové povahy,
 IX. Okresy s vysokou zaměstnaností obyvatelstva, průmyslové povahy.

Četnost jednotlivých tříd je zřejmá z tabulky 13. Při této klasifikaci nezůstává žádná z 9 teoretických tříd neobsazena. Za skutečné typy-reprezentanty okresů je možné považovat tyto: I., V., VI., VIII. a IX.¹³

Pro ilustraci připojujeme přehled extrémních hodnot intenzity zaměstnanosti obyvatel okresu a základní odvětvové struktury pracujících obyvatel okresu (tab. 14).

I klasifikace okresů podle stupně a struktury zaměstnanosti obyvatelstva má svůj dynamický vývoj. Pro vyhodnocení změn mezi lety 1965 a 1961 není dostatek potřebných podkladů (statistická data o zaměstnanosti obyvatelstva byla naposledy zjišťována ve sčítání lidu v roce 1961).

Klasifikace okresů podle stupně a struktury zaměstnanosti obyvatelstva za rok 1961 je zobrazena v kartogramu 3.

ZÁVĚR

Pokusili jsme se v této studii o vypracování konkrétních, prakticky aplikovatelných metod ekonomické klasifikace a typologie okresů ČSSR, a to jednak podle úrovně a struktury jejich ekonomiky, jednak podle úrovně a struktury zaměstnanosti jejich obyvatelstva. Pro názornost a praktické ověření jsme návrhy konkrétně aplikovali; detailní zařazení všech jednotlivých okresů ČSSR do konstruovaných tříd – typů je shrnuto v tab. 15.

Už vzhledem k dosavadnímu neuspokojivému stavu vědeckého rozpracování problematiky ekonomické klasifikace a typologie okresů ČSSR nemůže jít o více než o jedno z přípravných zmapování dané problematiky a diskusní náměty řešení.

Doufáme, že budou podnětem, který nejen připomene a zaktualizuje starší pokusy (Hürský, Blažek) o ekonomickou klasifikaci okresů ČSSR; že by mohl být ještě obecněji hlubším podnětem, aby se teoretická fronta ekonomických geografů otázkami ekonomické klasifikace a typologie okresů po zásluze podrobněji zabývala v celé šíři a hlubce tohoto nesporně zajímavého a aktuálního problémového komplexu.

Nedomníváme se nikterak, že neexistují jiná, snad teoreticky správnější a metodicky a technicky jednodušší řešení, než jaká jsme uvažovali. Vyskytne-li se proto k našim námětům kritická odezva, nebudeme pokládat za prospěšné sami s ní polemizovat: uspokojil by nás už fakt, že vůbec přispěla k vyprovokování odborné diskuse, která by dané otázky v každém případě kvalifikovaněji „postrčila“ opět o kus vpřed.

¹³ I zde posléze v každé ze tří základních tříd by bylo možné vydělit vždy čtvrtou pomocí ukazatele

$$S_{zl} = \frac{P_o \cdot 100}{P_p + P_z}$$

(přičemž P_o = počet osob ekonomicky aktivních v ostatních odvětvích národního hospodářství, tj. počet osob ekonomicky aktivních celkem bez osob činných v průmyslu a v zemědělství a lesnictví).

Okresy, kde $S_{zl} > 100$ by bylo možno zařadit do typu okresů se zaměstnaností obyvatelstva nevýrobní povahy. V roce 1961 byly celkem 3 okresy s hodnotou ukazatele $S_{zl} > 100$, takže není prozatím třeba konstituovat samostatné třídy klasifikace.

Klasifikace okresů ČSSR podle stupně hustoty pracujících a struktury hospodářství a podle stupně a struktury zaměstnanosti obyvatelstva

Okres	Zařazení okresu do třídy (typu) podle			Okres	Zařazení okresu do třídy (typu) podle		
	stupně hustoty pracujících a struktury hospodářství v r.		stupně a struktury zaměstnanosti obyvatelstva v r. 1961		stupně hustoty pracujících a struktury hospodářství v r.		stupně a struktury zaměstnanosti obyvatelstva v r. 1961
	1961	1965			1961	1965	
a	1	2	3	a	1	2	3
Hl. město Praha	IX.	IX.	IX.	Ústí n. Labem	IX.	IX.	IX.
Benešov	I.	II.	VIII.	Havlíčkův Brod	V.	V.	VIII.
Beroun	VI.	VI.	VI.	Hradec Králové	IX.	IX.	IX.
Kladno	IX.	IX.	VI.	Chrudim	V.	V.	VIII.
Kolín	V.	VI.	VIII.	Jičín	V.	V.	VIII.
Kutná Hora	V.	V.	VIII.	Náchod	IX.	IX.	IX.
Mělník	V.	VI.	VI.	Pardubice	IX.	IX.	IX.
Mladá Boleslav	VI.	VI.	IX.	Rychnov n. Kněžnou	V.	V.	VIII.
Nymburk	V.	V.	VIII.	Semily	IX.	IX.	IX.
Praha-východ	IX.	IX.	IX.	Svitavy	V.	V.	VIII.
Praha-západ	IX.	IX.	IX.	Trutnov	IX.	IX.	IX.
Příbram	V.	V.	V.	Ústí n. Orlicí	VI.	VI.	IX.
Rakovník	II.	II.	V.				
České Budějovice	V.	V.	VIII.	Blansko	VI.	VI.	VI.
Český Krumlov	I.	II.	V.	Brno-město	IX.	IX.	IX.
Jindřichův Hradec	I.	II.	VIII.	Brno-venkov	V.	V.	VI.
Pelhřimov	I.	II.	VIII.	Břeclav	IV.	IV.	IV.
Písek	I.	II.	VIII.	Gottwaldov	IX.	IX.	IX.
Prachatice	I.	I.	VII.	Hodonín	V.	VI.	V.
Strakonice	V.	II.	VIII.	Jihlava	V.	V.	V.
Tábor	V.	V.	VIII.	Kroměříž	V.	VI.	VIII.
				Prostějov	IX.	VI.	IX.
				Třebíč	II.	II.	VIII.
Domažlice	I.	II.	VIII.	Uherské Hradiště	V.	VI.	V.
Cheb	VI.	VI.	IX.	Vyškov	V.	V.	V.
Karlovy Vary	VI.	VI.	VI.	Znojmo	I.	I.	IV.
Klatovy	I.	II.	V.	Žďár n. Sázavou	I.	II.	V.
Plzeň-město	IX.	IX.	VI.				
Plzeň-jih	I.	I.	VIII.	Bruntál	II.	II.	V.
Plzeň-sever	II.	II.	VIII.	Frýdek-Místek	IX.	IX.	VI.
Rokycany	VI.	VI.	VI.	Karviná	IX.	IX.	III.
Sokolov	IX.	IX.	VI.	Nový Jičín	IX.	IX.	VI.
Tachov	I.	I.	IV.	Olomouc	IX.	IX.	VI.
				Opava	V.	V.	VI.
Česká Lípa	VI.	VI.	IX.	Ostrava-město	IX.	IX.	VI.
Děčín	IX.	IX.	IX.	Přerov	VIII.	IX.	V.
Chomutov	VI.	VI.	VI.	Šumperk	VI.	VI.	VI.
Jablonec n. Nisou	IX.	IX.	IX.	Vsetín	VI.	IX.	IX.
Liberec	IX.	IX.	IX.				
Litoměřice	V.	V.	V.	Bratislava-město	IX.	IX.	VI.
Louny	I.	I.	V.	Bratislava-venkov	I.	I.	V.
Most	IX.	IX.	VI.	Dunajská Streda	I.	I.	I.
Teplice	IX.	IX.	VI.	Galanta	I.	II.	I.

Okres	Zařazení okresu do třídy (typu) podle			Okres	Zařazení okresu do třídy (typu) podle		
	stupně hustoty pra- cujících a struktury hospodářství v r.		stupně a struktury zaměstna- nosti obyvatel- stva v r. 1961		stupně hustoty pra- cujících a struktury hospodářství v r.		stupně a struktury zaměstna- nosti obyvatel- stva v r. 1961
	1961	1965			1961	1965	
a	1	2	3	a	1	2	3
Komárno	I.	I.	I.	Prievidza	VI.	VI.	III.
Levice	I.	I.	I.	Rimavská Sobota	I.	I.	I.
Nitra	IV.	V.	I.	Zvolen	I.	I.	VII.
Nové Zámky	I.	I.	I.	Žiar nad Hronom	V.	VI.	III.
Senica	I.	II.	V.	Žilina	VIII.	IX.	VI.
Topoľčany	V.	VI.	II.				
Trenčín	V.	VI.	II.	Bardejov	I.	I.	VII.
Trnava	V.	V.	II.	Humenné	I.	I.	VII.
				Košice	V.	IX.	V.
Banská Bystrica	V.	VI.	II.	Michalovce	I.	I.	I.
Čadca	IV.	IV.	VIII.	Poprad	II.	II.	II.
Dolný Kubín	I.	I.	VII.	Prešov	IV.	IV.	IV.
Liptovský Mikuláš	II.	III.	V.	Rožňava	II.	II.	II.
Lučenec	I.	II.	IV.	Špišská Nová Ves	II.	II.	II.
Martin	VI.	VI.	III.	Trebišov	I.	I.	I.
Považská Bystrica	VI.	IX.	VI.				

Smysl klasifikace a typologie okresů ČSSR vůbec, tedy i za použití metod, které dáváme v úvahu, spatřujeme přitom hlavně v možnosti použití pro řadu různých účelů, která naznačujeme níže.

Pokládáme přitom na základě některých konkrétních zkušeností za nutné co nejdůrazněji upozornit, že v žádném případě samotná ekonomická klasifikace a typologie okresů ČSSR se nehodí k tomu, aby byly na jejím základě vyvozovány nějaké přímé závěry k otázkám aplikované hospodářské politiky, např. rozmístování výrobních sil.

Bezprostředním jejím účelem jsou hlediska studijně-poznávací a systematizačně třídící. Lze uvažovat o možnosti její praktické využitelnosti, avšak jen pro oblast studijně naučnou, nikoli však pro oblast operativně prováděcí. K tomu by bylo zapotřebí, podle našeho názoru, studia zcela jiných faktorů a použití zcela jiných metod a ukazatelů rozboru.

Pokud jde o vlastní výsledky námi navrhované ekonomické klasifikace a typologie okresů, myslíme, že — pokud se nepodaří ji buď nahradit, nebo zpřesnit — mohou prozatím (aspoň subsidiárně) posloužit i některým praktickým úkolům; např. při volbě prostorových vzorků pro společenskovední, zvláště sociologické průzkumy, k ujasnění představ pracovníků ONV a KNV o charakteru a typu jednotlivých okresů pod zorným úhlem jejich pozice z hlediska celostátně komparativního, pro postupná upřesnění otázek, jaká specifika mají např. ekonomické charaktery a typy slovenských okresů ve srovnání s českými, pro studie o řešení bytového problému v krajích a okresech (ekonomický charakter a typ okresu hraje roli např. i v tom, s jakou rozdílnou mírou tzv. chtěného soužití domácností je třeba počítat), pro studie územních rozdílů podmínek společenské

struktury, stratifikace, vertikální i horizontální socioprofesionální mobility obyvatelstva, pro plánovitě orientovaný výběr různých typických reprezentantů okresů při výzkumu veřejného mínění, resp. při ověřování různých chystaných opatření v oblasti společenského života atp. Bude-li možné naši studii prakticky využít aspoň v některém z těchto uvažovaných směrů, už tím, myslíme, by prokázala svůj *raison d'être*.

Recenzoval K. Ivanička

Alois Andrlé — Miroslav Pojer

PROBLEMS OF ECONOMIC CLASSIFICATION AND TYPOLOGY OF CZECHOSLOVAKIA'S DISTRICTS

Growing necessity of attempting to attain the economic classification and typology of Czechoslovakia's districts is given mainly by the requirements of the territorial and economic planning as well as by claims of the sociological research, namely, from the point of the selection of samples.

There are not, so far, many papers available regarding economic classification and typology of districts: the papers by Blažek and Hůrský of 1963 especially deserve being mentioned here.

According to the opinions expressed by the authors of the present paper, the following, on principle, has to be discerned:

1. the classification in view of the level and structure of the economy of districts;
2. the classification in view of the level and structure of the employment rate;
3. the classification in view of the population living standard.

As far as the level and structure of economy is concerned, two degree classification is being suggested. In the first degree classification the districts are grouped according to the density of working population (the number of employed persons per 1 km² area) and, by means of marginal values (Czech and Slovak regions averages) into three classes, and these again into three sub-classes by means of the basic branch structure index (the number of workers in industry in proportion to the number of workers in agriculture) and the marginal values of this index (67; 150). Thus, nine classes of districts can be created. While some of them are blank, others are little numerous. After they have been excluded, the following classes of districts remain as real types, thus representing the Czechoslovak districts:

- districts less developed economically, of an agricultural, and mixed agro-industrial character;
- districts developed intermediately as to economy, of an agricultural, and mixed agro-industrial character;
- districts developed intensively as to economy, of an industrial character.

The classification according to the level and structure of the district employment rate is also being suggested in two degrees. The first degree applies the index of district employment rate intensity (the number of workers permanently residing in districts and employed there in proportion to inhabitants with marginal values of Czech and Slovak regions averages). Each of these classes then discerns three subclasses by means of the index of basic branch structure of working population in districts (by analogy, marginal values 150 and 67). After blank and little numerous classes have been excluded, the following again remain as typical representatives:

- districts with lower employment rate of population of agricultural character;
- districts with intermediate employment rate of population, either of mixed industrial and agricultural character, or of industrial character;
- districts with high employment rate of population, of both mixed industrial and agricultural character, and of industrial character.

The authors of the paper then further draw attention to a dynamic character and application possibilities of the above-mentioned classification.

Translated by J. Marhan

Map I. Classification of Czechoslovakia's Districts According to the Degree of Working Population Density, and the Structure of Economy — 1961.

1 — districts less developed economically; 2 — districts developed intermediately as to economy; 3 — districts developed intensively as to economy; 4 — districts of an agricultural character; 5 — districts of a mixed agro-industrial character; 6 — districts of an industrial character.

Map II. Classification of Czechoslovakia's Districts According to the Degree of Working Population Density, and the Structure of Economy — 1965.

1 — districts less developed economically; 2 — districts developed intermediately as to economy; 3 — districts developed intensively as to economy; 4 — districts of an agricultural character; 5 — districts of a mixed agro-industrial character; 6 — districts of an industrial character.

Map III. Classification of Czechoslovakia's Districts According to the Degree and Structure of the Population Employment Rate — 1961.

1 — districts with lower employment rate of population; 2 — districts with intermediate employment rate of population; 3 — districts with high employment rate of population; 4 — districts of agricultural character; 5 — districts of mixed agro-industrial character; 6 — districts of industrial character.